

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

МОВНА ОСОБИСТІТЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Острог
Видавництво Національного університету
«Острозька академія»
2021

УДК 81:378
ББК 81
М 74

*Надруковано за ухвалою вченої ради
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 11 від 29 квітня 2021 року)*

Рецензенти:

Омельчук Сергій Аркадійович, доктор педагогічних наук, професор, перший проректор Херсонського державного університету, заслужений діяч науки і техніки України;

Жуковський Василь Миколайович, доктор педагогічних наук, професор кафедри англійської мови і літератури Національного університету «Острозька академія».

М 74 Мовна особистість в освітньому просторі: монографія / за заг. ред. І. Д. Пасічника; редкол. О. А. Вісич, Х. М. Карповець, З. В. Столяр. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2021. 270 с.

ISBN 978-617-8041-02-1

DOI 10.25264/978-617-8041-02-1

У монографії вміщено наукові розвідки лінгводидактів, мовознавців, літературознавців, у яких висвітлено актуальні питання професійної підготовки майбутніх філологів. Автори зосереджують увагу на специфіці формування мовної особистості в закладах різних рівнів, утіленні компетентнісної парадигми філологічної освіти, лексико-семантичних та граматичних особливостях української мови в сучасному науково-педагогічному дискурсі; досліджують комунікативний вимір функціонування української мови; аналізують моделі літературної комунікації в художньому тексті.

Філологам нинішнім і майбутнім, а також усім, кому не байдуже питання розвитку, функціонування та навчання державної мови.

**УДК 81:378
ББК 81**

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

© Автори, 2021
© Національний університет
«Острозька академія», 2021

*Докторові педагогічних наук,
професору, академіку АНВШ України,
заслуженому працівнику освіти України
Хом'яку Іванові Миколайовичу,
невтомному Вчителеві,
мовнику з душею літератора
з нагоди славного ювілею*

ЗМІСТ

ОСТРОЗЬКА ТРАЄКТОРІЯ РУХУ (замість передслова)7

Розділ 1

Слово про Педагога, Науковця, Порадника, Наставника, Учителя...

ЖИТТЄПИС ЮВІЛЯРА	10
ІМ'Я У ВИДАННЯХ (публікації про І. М. Хом'яка)	19
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК НАУКОВИХ, НАУКОВО- МЕТОДИЧНИХ І ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ПРАЦЬ ДОКТОРА ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА ХОМ'ЯКА ІВАНА МИКОЛАЙОВИЧА за 1984–2020 рр.	21
СВЯТКОВО-СПОГАДНЕ: СПОГАДИ, ВІТАННЯ Й ПОБАЖАННЯ З НАГОДИ СЛАВНОГО ЮВІЛЕЮ	44

Розділ 2

Професійна підготовка майбутнього філолога: лінгводидактичний, мовознавчий та літературознавчий аспекти

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ВИМІР ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Голуб Н. Б.

КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ (*бар'єри і механізми впровадження*)66

Горошкіна О. М.

МЕТОДИ І ПРИЙОМИ НАВЧАННЯ ОРФОГРАФІЇ
НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ:
КОМПЕТЕНТІСНИЙ ВИМІР

Кучеренко І. А., Мамчур Л. І.

КЛЮЧОВІ ПРІРИТЕТИ СУЧАСНОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ87

Нікітіна А. В. ПРОСОДИКА ЯК СТРУКТУРНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ- СЛОВЕСНИКІВ	98
Антончук О. М. РОЛЬ СЛОВНИКІВ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА	110
Вітюк В. В. ПРОФЕСІОГРАМА ФОРМУВАННЯ ПРАВОПИСНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ	118
Деркач Л. М. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА	128
Дружененко Р. С. ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНТЕРНЕТНОГО ДИСКУРСУ В ПРОГРАМУ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ	135
Карповець Х. М. ПРАВОПИСНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЛІНГВОДИДАКТИЧНА КАТЕГОРІЯ: АНАЛІЗ ДЕФІНІЦІЇ	143
Костолович Т. В., Шевчук Т. Б. ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ ДЕТЕРМІНАНТ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ	150
Скрипник Н. І. ЗМІСТ КОНСТРУКТУ «КОМУНІКАТИВНО-МОВЛЕННЕВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У ЛІНГВОДИДАКТИЦІ	158
ЛІНГВОМЕТОДИЧНІ Й МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ	
Пентиліук М. І. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ	171

Груба Т. Л. МОДЕЛІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ	184
Вісич О. А. НОВА ВІХА В ІСТОРІЇ ВИДАНЬ ПОВНОГО ЗІБРАННЯ ТВОРІВ ЛЕСІ УКРАЇНКИ	197
Дроздова І. П. МЕТОДИ І ПРИЙОМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МОВНИХ ЗНАНЬ І МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ ТА ОРФОГРАФІЧНО ПРАВИЛЬНОГО ПИСЬМА СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ	201
Кучерук О. А. ЛІНГВОМЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ	213
Златів Л. М. ПРОБЛЕМА ОПТИМІЗАЦІЇ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-СЛОВЕСНИКІВ	223
Максимчук В. В. MOODLE ЯК ЗАСІБ АВТОМАТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ МОРФОЛОГІЙНОГО РОЗБОРУ	232
Столяр З. В. СПІЛКУВАЛЬНИЙ ЕТИКЕТ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО МІКРОКЛІМАТУ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ	243
Шульжук Н. В. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИХ УМІНЬ У МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ	252
Рабчук І. Ю. АКСІОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ АПОЗИТИВНОЇ СИНТАКСЕМИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	263
ПІСЛЯСЛОВО	267

Костолович Т. В.,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри теорії і методик початкової освіти

Рівненського державного гуманітарного університету

Шевчук Т. Б.,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри теорії і методик початкової освіти

Рівненського державного гуманітарного університету

ЛЕКСИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ПРОВІДНИЙ ДЕТЕРМІНАНТ ЛІНГВОДИДАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Основу комунікативної компетентності становить лексична компетентність, яка передбачає: 1) єдність знань, умінь та навичок; 2) містить певний запас слів та їхнє доречне вживання у різних контекстах [1, с. 16]. Розвиток лексичної компетентності – це не тільки засвоєння лексичних понять, сформованість мовленнєвих лексичних умінь і навичок, а й здатність застосувати їх у процесі спілкування.

О. В. Овчарук зазначає, що лексичну компетентність варто характеризувати як наявність певного запасу лексичних одиниць та здатність адекватно їх використовувати: правильно писати і вимовляти, розуміти на слух і в процесі читання, оперувати ними в актах комунікації у потрібному темпі та в різних значеннях, доречно вживати приказки, прислів'я, фразеологічні звороти та образні вирази в межах певного розвитку для досягнення відповідного комунікативно-функціонального результату [4, с. 15].

Поділяємо думку Н. Горбунової, яка розуміє лексичну компетентність як здатність миттєво викликати з тривалої пам'яті еталон слова залежно від конкретного мовленнєвого завдання та включати це слово в мовленнєвий ланцюг [2, с. 87].

Зауважимо, що за Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти під лексичною компетентністю розуміється «знання і здатність використовувати мовний словниковий запас» [3, с. 7]. Н. Сіранчук зауважує: поняття «лексична компетентність» значно ширше за поняття «лексичні знання», «лексичні уміння» та «лексичні навички», оскільки поєднує у собі гнучкість мислення, її здатність долати стереотипи та передбачати мовленнєві ситуації. Лексична компетентність є однією з різнопланових якостей особистості, яка дає змогу свідомо здійснювати комунікативно-творчу діяльність та розвивати загальний рівень культури власного мовлення [6, с. 6].

Лексична компетентність містить у собі лексичні знання і лексичні навички. Лексичні знання – це знання слів, української мови в цілому. А ось володіння мовою асоціюється з лексичними навичками, які саме й забезпечують функціонування лексики у спілкуванні.

Ми говоримо про лексичну компетентність як про певний лексичний запас студента, який можна використати в будь-якій ситуації. Тобто набуття лексичної компетентності передбачає не тільки знання лексики, а й вміння користуватися нею.

З метою з'ясування стану підготовки майбутніх вчителів-філологів до формування лексичної компетентності на уроках української мови в учнів 5–9 класів нами було проведено опитування 100 студентів заочного відділення за допомогою анкети такого змісту:

1. Як ви розумієте словосполучення «*формувати лексичну компетентність*»?

2. Чи розмежуєте ви поняття «*вивчення лексики*» і «*лексична (словникова) робота*»?

3. Робота над вивченням елементів лексикології у школі має свої завдання. Які з них ви вважаєте найважливішими?

4. Якими прийомами для пояснення значення слова ви користуєтеся на уроках української мови?

5. Чи використовуєте ви на уроках української мови мовні словники? Чи є у вашому класі необхідна кількість таких словників?

6. Чи сприяють шкільні підручники формуванню лексичної компетентності школярів у навчанні української мови?

7. Якими джерелами, крім підручників, ви користуєтесь у роботі над розвитком лексичної компетентності школярів?

8. Який передовий досвід ви використовуєте у процесі вивчення елементів лексикології?

На перше запитання «Як ви розумієте словосполучення «*формувавторлексичну компетентність*»? студенти відповідали по-різному. Наведемо приклади їхніх відповідей:

- розвивати словниковий склад мови (52% опитаних);
- на кожному уроці використовувати словникові диктанти, звертаючи увагу на пояснення значень слів (25%);
- учити оволодівати лексичними нормами (5%);
- сформованість у школярів знань, умінь та навичок (8% опитаних);
- розвиток словникового запасу слів та його доречне вживання у різних ситуаціях (10%).

У 90% опитаних відповіді на поставлене запитання містили тільки елементи поняття «*лексична компетентність*». Розвиваючи словниковий склад мови (не зазначалося, як саме), використовуючи на кожному уроці словникові диктанти, звертаючи увагу на пояснення значень слів, ми не розвинемо лексичну компетентність школяра. Не буде у нас результату і від сформованості в учнів лексичних знань, умінь та навичок – це традиційний підхід, а не компетентнісний.

Найбільш правильною була остання відповідь. Студенти наголосили на визначенні *лексичної компетентності*, яке міститьне тільки певну суму знань, засвоєння лексичних понять, сформованість лексичних умінь і навичок, а й здатність застосувати їх у процесі спілкування. На жаль, таких респондентів було всього 10%.

Ніхто з опитаних не вжив під час пояснення слова *здатність*, саме цією лексемою пояснюється *компетентність* у Державному стандарті; не назвав головної, на нашу думку, ознаки – *здатність миттєво викликати з тривалої пам'яті*

еталон слова залежно від конкретного мовленнєвого завдання та включати це слово в мовленнєвий ланцюг.

На друге питання «Чи розмежовуєте ви поняття «вивчення лексики» і «лексична (словникова) робота?» 85% опитаних дали заперечну відповідь, тобто вказані у питанні терміни вони ототожнюють. Це не правильна відповідь.

15% респондентів відповіли, що у лінгводидактиці розмежовуються поняття «вивчення лексики» і «лексична (словникова) робота», хоч обидва терміни тісно пов'язані між собою насамперед спрямованістю на засвоєння лексичного багатства мови, оволодіння словом як одиницею мови і мовлення. Словникова робота та вивчення лексики мають той самий об'єкт – *слово*, на уроках із лексикології *слово* вивчається як одиниця лексичної системи, а завдання збагачення словникового запасу хоча і стоїть, проте не є головним.

На третє питання «Робота над вивченням елементів лексикології у школі має свої завдання. Які з них ви вважаєте найважливішими?» відповіді студентів були різними. Найчастіше називали :

- збагачення словника учнів;
- уточнення словника учнів;
- активізація словника учнів.

Дивно, що перераховані вище завдання називалися не усі разом, через кому – це було б логічно. Один студент називав те завдання, що у нас позначено першим, інший – те, що позначено другим тощо. Ніхто не назвав одним із завдань *усунення нелітературних слів*. Хоча відвідані уроки української мови під час педагогічної практики студентів свідчать, що над виконанням цього завдання вчителі працюють систематично.

На четверте питання «Якими прийомами пояснення значення слів ви користуєтеся на уроках української мови?» усі майбутні вчителі дали розширені відповіді, але не повні:

- показ натуральних предметів, макетів, малюнків, слайдів тощо;
- використання контексту (самостійне пояснення значення слова учнями; конкретизація значення слова, поясненого

учнями на основі контексту не зовсім точно; введення невідомого слова в контекст);

- найпростіший словотворчий аналіз;
- тлумачення слів (розчленування загального поняття на часткові; підведення часткових понять під загальні; розгорнутий опис; добір слів-синонімів; добір антонімів; пояснення шляхом перекладу рідною мовою; з'ясування значення незнайомих слів за допомогою довідкових матеріалів).

На п'яте запитання «Чи використовуєте ви на уроках української мови мовні словники? Чи є у вашому класі необхідна кількість словників?» ми одержали такі відповіді:

- так, користуюся систематично; словників достатньо (58%);

- іноді, словники є, але не всі (тлумачний, синонімів, антонімів (31%);

- словниками не користуюся. Усі значення слів пояснюю сама, вважаю, що слово вчителя доступніше, ніж самостійна робота зі словником;

- словників мало (6%);

- на питання не відповіли (5%).

Нам не зрозуміло, чому 42% майбутніх вчителів не розуміють значення роботи зі словниками на уроці української мови. Мабуть, вони самі у процесі навчання не користувалися і не користуються словниками.

Відомий педагог К. Ушинський у «Рідному слові» писав, що «дитя, яке не звикло доходити до змісту слова, темно розуміє або зовсім не розуміє його справжнього значення, завжди буде страждати від цього корінного недоліку при вивченні всякого іншого предмета» [76, с. 326]. Тому на уроці української мови треба вчити учнів користуватися словниками, оскільки це не лише викликає цікавість до мовознавчої науки, а й примушує уважно стежити за логічністю і послідовністю мислення, писемного і усного мовлення, за правильністю побудови фрази, за додержанням норм правопису. Важливо зазначити, що в учнів не сформована навичка самостійної роботи з довідниковою літературою. Тому одним із завдань є підготовка школя-

рів до такої роботи. Робота зі словником на уроці української мови має бути в центрі уваги. Такий вид діяльності збагачує лексичний запас школярів, сприяє їхньому мовленнєвому розвитку в усній та писемній формах і формує інтерес до української мови.

Шосте питання: *«Чи сприяють шкільні підручники формуванню лексичної компетентності школярів у навчанні української мови?»*.

81% опитаних відповіли позитивно і пояснили, що у підручниках багато вправ, які сприяють формуванню лексичної компетентності. Наводять такі приклади: дібрати синоніми, антоніми, омоніми тощо; пояснити значення слова, ввести його в словосполучення, речення, виписати з речення незнайоме слово, з'ясувати його лексичне значення за словником тощо.

Ніхто з учителів не зауважив, що необхідна робота з текстом: саме текст дозволяє з'ясувати роль різних лексичних засобів і проводити роботу над поглибленням і вдосконаленням уявлень учнів про слово і речення. Мабуть, ніхто з опитаних не застосовує ситуативні вправи на своїх уроках української мови (ніхто їх не назвав), а вони сприяють роботі над попередженням та виправленням лексичних помилок, формуванню вмій і навичок визначати семантичне, емоційно-експресивне забарвлення, правильно користуватися такою лексикою.

9% майбутніх учителів на це питання не відповіли.

Сьоме питання. *Якими джерелами, крім підручників, ви користуєтесь у роботі над розвитком лексичної компетентності школярів?*

Більшість опитуваних (73%) надають перевагу підручникам з української мови, пояснюючи це тим, що урок всього 45 хв., на використання інших джерел не вистачає часу.

22% студентів найчастіше користуються збірниками диктантів і переказів, творами художньої літератури, матеріалами журналу «Дивослово», словниками (тлумачним, фразеологічним, синонімів), посібниками «Диво калинове» Д. Білоуса; «Українське народознавство» за редакцією

С. Павлюка, Г. Горинь, Р. Курчіва; «Українські приказки, прислів'я тощо» (уклав М. Номис); «Місяцелік» В. Скуратівського; «Мова моя калинова» О. Олійник; «Словник символів культури України» за редакцією В. Кочура, О. Потапенка.

Восьме питання. *Який передовий педагогічний досвід ви використовуєте у процесі вивчення елементів лексикології?*

Це питання було найважчим. 64% опитаних називали прізвища вчителів своєї школи. 36% респондентів на питання не відповіли.

Відповіді більшості студентів (68%) підтвердили, що вони не використовують завдання і вправи, спрямовані на формування лексичної компетентності школярів. Відповідно вміння в їхніх учнів здебільшого формуються епізодично, фрагментарно, нецілеспрямовано. У роботі над запобіганням лексичних помилок та усуненням їх опитані майбутні педагоги не володіють спеціальними прийомами, не приділяють належної уваги ознайомленню учнів із різними способами семантизації нових і уточнення значень відомих слів. На практиці лише частково використовуються способи семантизації незнайомих учням слів. 72% опитаних учителів з-поміж багатьох прийомів тлумачення лексичного значення слів надають перевагу добору синонімів і антонімів та способу семантичного визначення.

Одержані результати засвідчили необхідність розробки методики формування лексичної компетентності студентів. Основним критерієм успішного її формування буде розвиток лексичних умінь студентів, здатність зрозуміти, ставити й розв'язувати різні за характером завдання, тобто вміння правильно й оптимально використовувати лексичну діяльність у процесі спілкування. Ефективність цього процесу залежатиме від методично правильного вибору форм, методів і прийомів навчання та сприятиме результативному засвоєнню майбутніми вчителями лексикології.

Література:

1. Вашуленко М. С. Компетентнісний підхід до перевірки мовних і мовленнєвих знань молодших школярів. *Початкова школа*. № 1. 2009. С. 16–17.
2. Горбунова Н. В. Лексична компетенція дітей дошкільного віку в сучасних дослідженнях *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. 2010. Вип. 8. С. 85–91.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Николаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики / заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.
5. Новосьолова В. Методи, прийоми й засоби навчання в процесі формування лексичної компетентності учнів 5–7 класів. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 3 (113). С. 19–23.
6. Сіранчук Н. Формування лексичної компетентності молодшого школяра засобом словотворчих вправ. *Початкова школа*. № 2. 2016. С. 4–8.

